

Új kezdeményezés a pedagógusképzésben

Napjainkban a hazai közoktatás gyökeres átalakuláson megy keresztül. A tartalmi fejlesztésekre vonatkozó tervezetek (Nemzeti Alaptanterv, vizsgarendszerek) előrevetítik a jövőbeni változásokat, a magán- és alapítványi iskolák elterjedése, a hazai és külföldi alternatív programok megjelenése pedig már most is nagy kihívást jelent a pedagógusképzéssel foglalkozó intézmények számára.

A főiskolák és egyetemek többsége azonban szinte figyelmen kívül hagyja a változásokat, hallgatóit az évtizedekkel ezelőtt kialakított gyakorlatnak megfelelően képi. A pedagógusképző intézmények zöme még mindig a régi (1978-as) tanterv tanítására készíti fel hallgatóit, nem véve tudomást az ettől eltérő pedagógiai paradigmákról és programokról.

A jelenlegi pedagógusképzés négy fokozatú (óvó-, tanító-, valamint általános iskolai és középiskolai tanárképzés). A „ranglétrán” felfelé haladva a szaktárgyi tudás kialakítása teljesen háttérbe szorítja a pedagógiai, pszichológiai képzést, az elméleti felkészítés pedig szinte egyeduralgodik a gyakorlati képzéssel szemben. Ez a jelenség sajnálatos módon a pedagógiai, pszichológiai tanszékek munkájában is érvényesül. Így a tanári szakma gyakorlásához alapvetően szükséges képességek fejlesztésére, a pályával kapcsolatos attitűdök kialakítására és befolyásolására alig marad idő.

Problémaháttér

A problémák legélesebben az egyetemen jelentkeznek, ahol a leendő tanárok pedagógiai, pszichológiai felkészítése lenézett ügynek számít. Pedig az „akadémikus” tanárképzés eredménytelensége már akkor látszik, amikor a frissen végzett hallgatók munkába állnak. A pályakezdők nagy része nem tud bánni saját személyiségével, nincs tisztában saját értékeivel és képességeivel, nincsenek valós ismeretei arról a közegről, ahol tudását át szeretné adni diákjainak.

Olyan tanárképzési modellben kell gondolkodnunk tehát, ahol a színvonalas elmé-

leti felkészítés mellett megfelelő arányban szerepel a képességfejlesztés, a gyakorlati felkészítés. Ennek szellemében a szegedi József Attila Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Tanszékén 1992-ben kísérleti jelleggel beindítottunk egy programot, amely fő célul a pedagógiai, pszichológiai képzés gyakorlati részének megújítását, a tanári szakmához nélkülözhetetlen képességek, attitűdök fejlesztését tűzte ki.

Képzési programunk felépítése és tartalma

Négy félévre tervezett programunk* során figyelembe vettük, hogy egy-egy készség kialakítása, egy-egy attitűd megváltoztatása valóban időigényes feladat. A személyiségfejlődés, illetve -érés egyes állomásai között tudatos fejlesztő programoknak kell lebonyolódniuk, valamint megfelelő időnek kell eltelnie. Ennek megfelelően a fejlesztő kurzusok időbeosztását a heti kétórás találkozások, valamint minden félév végén a kétnapos bentlakásos intenzív tréningek adták. A félévente összesen 30 órás tréninget 20 órás intenzív program zárta.

Kísérletünk 1992 szeptemberében indult 25 önként jelentkező, II. és III. éves hallgatóval. Modellkísérletünk hatékonyságának vizsgálatára egy 50 főből álló

* A kísérletet a Pedagógus Szakma Megújítása Projekt támogatta.

hallgatói csoportot jelöltünk ki, akik pedagógiai és pszichológiai tanulmányaikban ugyanolyan előképzettséggel rendelkeztek, mint a kísérletbe bekapcsolódók, s akik önként és szívesen töltötték ki különböző személyiségteszteket és kérdőíveket.

Munkánk során mindvégig arra törekedtünk, hogy a tréningek hatékonyságáról visszajelentést kapjunk diákjainktól. A hatékonyságvizsgálat eszközei közül elsőként az üléseken folyamatosan vezetett analitikus jegyzőkönyvet kell megemlítenünk, de a hatékonyság mérésére teszteket is használtunk a tréningesorozat megkezdésekor és befejezésekor (CPI komplex személyiségteszt, Tenessy-féle énképvizsgálat, empátia kérdőív, motiváció a pályához). Ezen kívül a hallgatók fogalmazást írtak a pedagóguspályához fűződő viszonyukról, valamint arról, hogy milyen véleménnyel vannak az egyetemen folyó pszichológiai és pedagógiai tárgyak oktatásáról.

Személyiségfejlesztő tréning

A tréning céljával az önismereti érzékenység, a kommunikációs készség, az alkalmazkodási képességek, valamint a reális énkép kialakítását és fejlesztését tűztük ki. A foglalkozás módszere nondirektív kettős vezetésű szabadinterakciós csoport volt. Nagyon fontosnak tartottuk ugyanis, hogy a program első szakaszában minél szabadabb teret biztosítsunk a vélemények megnyilvánulásának, az értékek megjelenésének, a problematikák témák és területek megfogalmazásának. A félév során meghatározott számban kínáltunk csak formalizált játékokat, s a beszélgetések témájára sem tettünk javaslatot. A csoport mindig azokkal a kérdésekkel foglalkozott, amelyeket a tagok vetettek fel. A csoportvezetők feladata a kommunikáció fenntartása, a kommunikációs szabályok egyértelművé tétele, illetve a csoportdinamika megfelelő alakítása volt, attitűdjükben érvényesült a személyközpontú pszichológia három alapelve, melyet *C. Rogers* fogalmazott meg: az empátia, a tolerancia és a kongruencia. Ezek az alapértékek a csoport felé – indirekt formában – mint elvárások, kommunikációs szabályok jelentek meg.

Az évközi tréninget kétnapos bentlakásos együttléttel zártuk. Ennek az intenzív szakasznak az volt a célja, hogy mindenki számára világossá tegye az eddigi fejlesztési folyamat eredményét, és pontosan kijelölje a következő félévi kurzus feladatait.

Az első félév lezárásaképpen minden csoporttagtól írásos véleményt kértünk tapasztalatairól. A személyiségfejlesztő tréning hasznát a leírtak alapján a következőkben lehet összefoglalni:

- a másik ember pontosabb megismerése;
- realisabb tudás önmagáról, önmagam elfogadása;
- az előítéletek leépülése;
- megszólalási, kommunikációs feszültség csökkenése;
- hiteles viselkedés, őszinte megnyilvánulások;
- alkalmazkodás, együttműködés.

A véleményekből megállapítható, hogy tréningünk megvalósította az eltervezett feladatokat, sikerült kijelölni azokat a személyiség-értékeket, amelyekre a következő félév során építhettünk.

A humán pályához szükséges készségek fejlesztése

A kurzus keretében azoknak a készségeknek a fejlesztésére törekedtünk, amelyek elengedhetetlenek a humán pályán dolgozó szakemberek számára, mint például a verbális és nem verbális kommunikáció, az empátia, a kongruencia, a tolerancia, a problémaérzékenység, a probléma- és konfliktuskezelés, a kooperáció, a versengés, a tárgyalástechnika, az önnevedzés és az önérvényesítés. A tréning során encounter játékok, „Gordon”-féle hatékonyságfejlesztő elemek, szociodráma- és pszichodrámaelemek, valamint tervjátékok alkalmazására került sor.

A kurzus indításakor a társas kapcsolatok felvételének technikai részeit gyakoroltuk, ezt követte a segítő beszélgetés kommunikációs elemeinek bemutatása és elmélyítése. Az egyes készségek gyakorlásánál nagy hangsúlyt helyeztünk a videofelvételek analitikus elemzésére. A gyakorlatban tapasztaltakat mindig összekapcsoltuk az elméleti pszichológiai és peda-

gógiai előadásokon hallottakkal. Munkánk során figyeltünk arra is, hogy a feladathelyzetek, problémák szervesen illeszkedjenek az előző félév személyiségfejlesztő kurzusán tanultakhoz. A súlypont a saját személyiségről a feladat sikeres megoldására került át, ami reális önismeretet, belső biztonságot feltételez. Úgy is fogalmazhatunk, hogy elemzéseink a második félévben teljesítménycentrikusak lettek, szemben az előző félév élménycentrikus voltával. A tréning második felében tervjatekok segítségével különböző nevelési konfliktusokat oldottunk meg, majd olyan helyzetjatekokra került sor, amelyben ki-ki felmérhette alapvető attitűdjait. A keretjatek egy szociodráma volt, amely lehetővé tette, hogy mindenki felmérhesse, hogy mindenki személyesen foglaljon állást fontos erkölcsi kérdésekben.

A második félévet záró bentlakásos kurzuson végigpásztáztuk azokat a területeket, amelyeket a tréning keretében bejártunk. A gyakorlatok során fejlesztett képességek mindegyikére kreáltunk játékot, feladatot. Célunk az volt, hogy mindenki felmérhesse, miben fejlődött, s melyek azok a pontok, ahol még hiányosságai vannak.

A második félévet nagyon eredményesnek ítéltük meg, ami egybecseng a hallgatóktól kapott írásos értékelésekkel is. A következő területek fejlődését látjuk különösen sikeresnek:

- nyitottság és bizalom más csoporttagok felé;
- pontos kommunikáció, hitelesség;
- problémalátás, problémaérzékenység;
- kooperáció, egymásra figyelés.

Ugyanakkor kiderült a félév során, hogy a konfliktuskezelésben nagyon erősen működnek olyan rossz minták és modellek, amelyek gátolják a kreatív, konstruktív megoldások megtalálását. Különösen igaz ez a nevelési területek vonatkozásában.

Pedagógusmesterségre felkészítő tréning

Modellkísérletünk felépítésének megfelelően a harmadik félévben már olyan készségek, attitűdök fejlesztését valósítottuk meg, amelyek nagyon szorosan kötődnek a tanári pályához. Ezek: verbális és nem verbális

kommunikáció, különböző tanítási készségek (előadás, magyarázat, kérdezés, értékelés), problémakezelés, konfliktusmegoldás. Ebben a szakaszban a tréningtechnikák közül a Montágh-féle kommunikációs gyakorlatokat, a mikrotanítást és a drámapedagógia jónéhány elemét alkalmaztuk.

A foglalkozások első felében a hatékony kommunikáció egyes elemeinek (megjelenés, testtartás, tekintet, gesztus, mimika, hangképzés) gyakorlására, videofelvételek elemzésére került sor. A tréning következő részében mikrotanítási gyakorlaton vettek részt a hallgatók. Első lépésben részletesen megbeszéltük a fejlesztendő képességek alkalmazásának lehetőségeit, majd kijelöltük a megtanítandó anyagot. Négy-öt hallgató közösen tervezte meg azt az órát, amelyet 10–15 perces bontásban együtt tartottak meg 13–14 éves tanulóknak. A mikrotanításnak ezt a formáját azért választottuk, mert így a hallgatók fokozottan figyeltek egymásra, a helyes időbeosztásra, az óra logikus menetének felépítésére. A tanításokról videofelvételt készítettünk, amelyet közvetlenül a tanítási gyakorlat után a csoporttal elemeztünk. Ez több szempontból is nagyon hasznosnak bizonyult. Egyrészt fejlesztette a hallgatók önismeretét, másrészt segítette a többiek által megfogalmazott bírálatok, kritikák elviseletét. Ugyanakkor mód nyílt arra is, hogy a résztvevők nyíltan vállalják és megfogalmazzák véleményüket egymás teljesítményéről; bár ez nem ment mindig zökkenőmentesen, mert a hallgatók főleg a pozitív részeket emelték ki társuk munkájából, s jóval kevesebb olyan elemzés született, amely a negatívumokra is kitért. A megbeszéléseket követően két hét múlva ugyanazt a témát tanították a hallgatók, de más osztályba járó gyerekeknek. A tanításról ismét videofelvétel készült, amelyet közös vita követett. A mikrotanítás igen hatékonyan bizonyult a gyerekekkel való kapcsolattartás, a magyarázat és a kérdés fejlesztése szempontjából.

A félév zárásaként a hallgatók egy két-napos drámapedagógiai tréningen vettek részt, amelynek fő célja az volt, hogy személyes tapasztalatokat szerezzenek a drá-

mapedagógiának mint személyiségfejlesztő módszernek az alkalmazásáról. Az első napon a kép- és kompozícióalkotással foglalkoztunk, melyek a drámapedagógiai munka lényeges munkaformáit jelentik, pl. a kép mint kommunikációs eszköz, a képek szerepe a művészi forma megteremtésében stb. A második napon az így megismert technikákat alkalmaztuk egy adott téma feldolgozása során.

A két nap eredményeit úgy foglalhatjuk össze – saját hallgatóink véleménye alapján –, hogy elsősorban a személyes emlékek, tapasztalatok művészi formába öntése jelentett számukra élményt.

Iskolai gyakorlat

Modellkísérletünk utolsó félévében a hallgatók iskolai gyakorlaton vettek részt egy szegedi oktatási intézményben, amely általános iskolai és gimnáziumi osztályokkal egyaránt rendelkezett. Az iskola kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy a hallgatók a hazai átlagot képviselő intézmény munkájába is betekinthessenek, mert az egyetlen gyakorló iskoláiban a magyar közoktatásnak csak egy nagyon szűk, elit rétegét ismerik meg.

Hallgatóink 15 órát töltöttek el az iskolában, így volt módjuk megismerni az intézményben folyó pedagógiai munkát. Alkalmuk volt saját szakjuknak megfelelő órákat látogatni az alsó és felső tagozatos osztályokban, valamint a gimnáziumi osztályokban is. A hospitálásokon kívül még számos pedagógiai tevékenységbe nyertek betekintést. Részt vettek nevelési értekezleten, napközis foglalkozás keretében folyó idegen nyelvi játékfoglalkozáson, óvodásoknak és szülőknek szóló ének-zenei bemutatón, szavalóversenyen stb. A hallgatók egyenként voltak beosztva egy-egy tanárhoz, így bőven volt lehetőség a szerzett tapasztalatok megbeszélésére, a felmerülő kérdések megvitatására.

Mivel tréningorozatunk egyik legfontosabb szakasza az iskolai gyakorlat volt, most is megkértük diákjainkat, készítsenek írásos beszámolót az iskolában végzett munkájukról, élményeiről. Ezekből kiderült, hogy hasznosnak ítélték meg az isko-

lában eltöltött 15 órát, főként azokat a rendezvényeket emelték ki, amelyeken ők maguk is tevékenyen részt vettek. Kiderült, hogy azok a hallgatói–tanári kapcsolatok váltak a leghatékonyabbá, ahol a hallgatók több lehetőséget kaptak az aktív közreműködésre. Ezek a „párosok” jól tudtak együtt dolgozni, a hallgatók jobban beleláltak az intézmény hétköznapijaiba (szülőkkal való kapcsolattartás, naplővezetés, tanári idő- és munkarend stb.).

Ezzel a szakasszal az 1992 őszén indult modellkísérlet lezárult. A kurzus befejezéseként 1994 júniusában egy csoportos interjú keretében a hallgatókkal közösen összegeztük a két év tapasztalatait, tanulságait. Ugyanakkor megkértük őket arra is, hogy töltsék ki azokat a tesztek, kérdőíveket, amelyeket a kísérlet elején már megcsináltak. Ezzel párhuzamosan a kontrollcsoportba tartozó diákokat is felkértük a kérdőívek kitöltésére. A beérkezett tesztek feldolgozása folyamatban van, az eredményekről a későbbiekben egy összefoglaló, értékelő tanulmányt készítünk.

A kísérletben részt vett hallgatók egy része 1995-ben fejezte be egyetemi tanulmányait, a többség viszont ebben az évben kapja meg diplomáját. Szervezett keretekben már nem találkoztunk/találkozunk velük, de sokukkal azóta is személyes kapcsolatban állunk. A velük folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy a tréningek sok segítséget nyújtottak számukra a tanítási gyakorlathoz. Magabiztosabban léptek föl a tanítás során, jóval kevesebb kommunikációs és kapcsolattartási problémájuk volt a gyerekekkel, mint a hagyományos szemináriumi foglalkozásokon résztvevő társaiknak.

Tudjuk, hogy modellkísérletünk teljes egészében nem alkalmazható a tanárképzés jelenlegi formái közt. Úgy véljük azonban, hogy a program jó néhány eleme sikeresen felhasználható a hagyományos képzésben is. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a hatékony tanárképzés nem képzelhető el jól kidolgozott, kompetens szakemberek által vezetett képességfejlesztő tréningek nélkül.

Szenes Márta – Zsolnai Anikó